

1. STRUKTURA DEMOGRAFICZNA STARSZEGO ODŁAMU LUDNOŚCI W WOJEWÓDZTWACH (STAN AKTUALNY I PROGNOZY DO ROKU 2030)

1.1. Wprowadzenie

Punktem wyjścia w badaniach nad starzeniem się populacji ludzkich i starością bywa na ogół aspekt demograficzny. Istnieją jednak inne ważne konteksty tego procesu, dla których poszukiwania i oceny demograficzne stanowią mogą podstawę w postaci ilościowego rozpoznania sytuacji, uwzględniającego przeszłość, stan aktualny i perspektywy. Rozpoznanie to dotyczyć może zarówno czynników kształtujących zmiany w strukturze ludności według wieku, w kierunku wzrostu udziałów i liczby osób starszych w badanych populacjach, jak również oceny zaawansowania starości demograficznej na obszarze lub obszarach będących przedmiotem badania.

Przyczyny powiększania się proporcji osób w starszym wieku, uznawanego za zjawisko nieuchronne w najbliższych dziesięcioleciach zarówno w skali globalnej, jak i lokalnej, są rozpoznane i w literaturze przedmiotu wszechstronnie opisywane. W Polsce pionierem pod tym względem był Edward Rosset [Rosset, 1959]. Pretekstem do kolejnych ocen zaawansowania procesu starzenia się ludności, zwłaszcza w przekrojach terytorialnych i w ujęciu perspektywicznym, mogą być kolejne prognozy liczby i struktury ludności lub ich modyfikacje. Dla Polski w przekrojach wojewódzkich ostatni taki rachunek został sporządzony i opublikowany przez GUS w roku 2009 [GUS, 2009]. Nie zawiera on (stan w lipcu 2010) zapowiadanych wyników projekcji dla powiatów i dużych miast, dlatego w części analitycznej niniejszego opracowania

ograniczyć się do prezentacji i opisu przyszłego zaawansowania starości w województwach, w przekroju miasto-wieś. Warto w tym miejscu dodać, że w przybliżeniu – w tym samym czasie co prognoza demograficzna GUS – ukazała się modyfikacja projekcji ludności krajów świata przygotowana przez *Population Division* UN, zawierająca również wyniki dla Polski, do których odniosę się w ograniczonym zakresie w dalszej części tekstu.

Jak już wspomniałem, poza demograficznym istnieją inne problemy i aspekty procesu starzenia się ludności, stanowiące obszar badawczy gerontologii społecznej i innych dyscyplin (np. ekonomii, nauk medycznych, socjologii, polityki społecznej, biologii, psychologii, filozofii). Obszerniejsze rozważania na ten temat można znaleźć m.in. w pracy – *Starzenie się ludności Polski. Między demografią a gerontologią społeczną*. [zob. Kowaleski, 2008, s. 12–16].

Wśród zagadnień teoretyczno-metodologicznych, odnoszących się do procesu starzenia się populacji, ważne miejsce przypisać należy granicy wieku oddzielającej starszy odłam ludności od ogółu osób dorosłych. Podział ten pozwala bowiem na dokładniejsze określenie pod względem rzeczowym subpopulacji będącej przedmiotem badania.

Dyskusje nad starością demograficzną i biologiczną, toczące się współcześnie jak i w przeszłości, niekiedy bardzo odległej, sięgającej starożytności, dostarczają w tym względzie wielu propozycji. Ich systematyzację według stanu na połowę ubiegłego stulecia przeprowadził E. Rosset [1959, s. 108–134]. Idąc za propozycjami przedstawicieli różnych dziedzin wiedzy (m.in. lekarzy fizjologów, gerontologów i geriatrów, biologów, antropologów, filozofów, demografów i ekonomistów) uczony ten przedstawił podział życia ludzkiego na krótsze okresy, z których ostatni (także dzielony na kilka faz) był czasem starości. Dolna granica wieku dla tego okresu, zamykającego się śmiercią, proponowana była w omawianych przez cytowanego autora koncepcjach najczęściej punktowo, w przedziale wieku 60–70 lat.

Postępujący proces starzenia się społeczeństw europejskich, jak również w skali regionalnej w drugiej połowie XX wieku oraz na początku bieżącego, nie spowodował zasadniczych zmian poglądów

w kwestii granicy wieku, od której należy liczyć starość demograficzną. Według biologicznego kryterium podziału populacji na bardziej jednorodne grupy jako starszy odłamek ludności przyjmuje się lub uznaje osoby w wieku 60 lat i więcej albo 65 lat i więcej. Wymienione granice podziału są powszechnie przyjmowane w publikacjach źródłowych i opracowaniach analitycznych. Bardziej szczegółowe klasyfikacje w subpopulacji osób starszych wyróżniają młodszych i starszych seniorów, a wśród tych ostatnich osoby stuletnie i starsze [Szukalski, 2005, s. 2–3].

Przy podziale na młodszych i starszych wśród należących do grupy 65 lat i więcej jako ci pierwsi traktowane będą w tym opracowaniu osoby w wieku 65–79 lat. Osoby po „osiemdziesiątce” określane są w tym przypadku jako sędziwe. Jednak w wielu opracowaniach jako tzw. „starszych starych” traktuje się osoby, które ukończyły 75 rok życia. Odmienne podejście autorów do dolnej granicy wieku sędziwej starości dość często wynika nie z różnych podejść metodologicznych, lecz z dostępności i jakości danych źródłowych oraz ich pierwotnego grupowania, niepozwalającego na przykład wydzielić dla części porównywanych obszarów (krajów) grupy wieku 80 lat i więcej.

Wyodrębnienie subpopulacji „młodszych” i „starszych” starych w badaniach nad procesem starzenia się ludności jest istotne nie tylko ze względów porządkowych, ale przede wszystkim z powodu powiększania się udziałów tej ostatniej grupy (co określane bywa jako podwójne starzenie się), wnoszącego do omawianego procesu dodatkowe elementy o charakterze jakościowym, takie jak np. powiększanie się liczebności osób wymagających asysty opiekuna w wykonywaniu czynności codziennych.

Ostatnią kwestią wymagającą wyjaśnienia jako wprowadzenie do części analitycznej są miary służące do oceny zaawansowania starości w przekrojach czasowych i terytorialnych. Nieco szerzej zagadnienie to zostało przedstawione w cytowanym już opracowaniu [Kowaleski, 2008, s. 18–23]. W tym miejscu ograniczymy się zatem do wymienienia tych wskaźników, które stosowane będą w dalszym opisie, pomijając mierniki proponowane przez polskich autorów [Cieślak, 2004, s. 9; Kot,

Kurkiewicz, 2004, s. 18–19], przy których konstrukcji bierze się pod uwagę rozkłady (strukturę i asymetrię) wieku w obrębie starszego odłamu ludności.

W analizie przestrzennych różnic zaawansowania starości demograficznej, a także jej zmian w czasie zastosowane będą proste wskaźniki struktury pokazujące udziały osób starszych i najstarszych (80+), jak również proporcje roczników niemobilnych (45–64 lata) wśród osób dorosłych. Do oceny zróżnicowania postępów starzenia się ludności

w województwach użyte będą tzw. indeksy starości $\left(\frac{L_{65+}}{L_{0-14}} \right)$ oraz współczynniki potencjalnego wsparcia.

Różnice w zaawansowaniu omawianego procesu można wstępnie odczytywać z wartości median wieku dla rozpatrywanych obszarów. Należy jednak mieć wówczas na uwadze, że nawet przy jednakowym poziomie nominalnym tych miar w kilku populacjach, rozkłady wskaźników struktury wieku poniżej i powyżej jej wartości (a więc i odsetki osób w starszym wieku) najczęściej bywają odmienne. Za bardziej precyzyjną (od mediany) pozycyjną miarę oceny stopnia zaawansowania starości demograficznej można uznać wartość kwintyla czwartego (q_{IV}), która wyznacza dolną granicę wieku dla 1/5 osób najstarszych w danej populacji. Również i ta miara będzie użyta w dalszej analizie.

1.2. Udziały osób w starszym wieku w województwach, w przekroju miasto-wieś w latach 2009, 2020 i 2030

W końcu 2009 roku, według bieżących oszacowań GUS, liczba mieszkańców Polski w wieku 65 lat i więcej przekraczała 5161 tys. Stanowili oni nieco ponad 13,5% ogółu mieszkańców. Był to odsetek niższy od obserwowanego w tym samym czasie w większości krajów europejskich; tylko Słowacja, Czarnogóra i Irlandia ustępowały pod omawianym względem Polsce. Międzywojewódzkie zróżnicowanie udziałów osób starszych w końcu pierwszej dekady bieżącego stulecia – biorąc pod uwagę ludność ogółem – było umiarkowane. Według danych z tab. 1.1 najniższy odsetek osób w starszym wieku odnotowano

w 2009 roku w województwach – lubuskim i warmińsko-mazurskim (po 11,8%), najwyższy zaś w województwie łódzkim (15%) oraz świętokrzyskim (14,9%). Obszar zmienności rozpatrywanych wskaźników nieznacznie przekraczał 3 punkty procentowe i mieściła się w nim wielkość udziałów osób starszych w pozostałych 12, niewymienionych tu jednostkach administracyjnych.

Tab. 1.1. Struktura ludności według wieku w Polsce i w województwach, ogółem w 2009 roku

2009					
Województwa	Ludność ogółem w tys. (stan na 31 XII)	udziały osób przypadające na poszczególne grupy wieku (w %)			
		0–14	15–64	65 lat i więcej	
				ogółem	w tym 80+
Polska	38167329	15,2	71,3	13,5	3,3
Dolnośląskie	2876627	14,0	72,5	13,4	3,4
Kujawsko-pomorskie	2069083	15,7	71,8	12,6	3,0
Lubelskie	2157202	15,5	70,1	14,4	3,7
Lubuskie	1010047	15,5	72,7	11,8	2,8
Łódzkie	2541832	14,0	71,0	15,0	3,9
Małopolskie	3298270	16,0	70,4	13,6	3,2
Mazowieckie	5222167	15,1	70,4	14,5	3,8
Opolskie	1031097	13,6	72,2	14,3	3,1
Podkarpackie	2101732	16,1	70,8	13,1	3,2
Podlaskie	1189731	15,1	70,2	14,8	3,9
Pomorskie	2230099	16,5	71,3	12,3	2,8
Śląskie	4640725	13,9	71,9	14,2	3,0
Świętokrzyskie	1270120	14,6	70,5	14,9	3,9
Warmińsko-mazurskie	1427118	16,3	72,0	11,8	2,8
Wielkopolskie	3408281	16,1	72,0	11,9	2,9
Zachodniopomorskie	1693198	15,0	72,7	12,3	2,9

Źródło: GUS, *Ludność. Stan i struktura w przekroju terytorialnym. Stan w dniu 31 XII 2009*, Warszawa 2010. Obliczenia własne.

Próbując w prosty sposób łączyć województwa o zbliżonym odsetku osób w starszym wieku w większe obszary (regiony), łatwo zauważyć, że jednostki administracyjne położone centralnie i we wschodniej części kraju legitymowały się w 2009 roku na ogół wyższymi niż średnie dla kraju, udziałami osób starszych (wyjątek stanowiło tu kujawsko-pomorskie), natomiast w województwach pasa północnego oraz południowo-zachodniego (z wyjątkiem opolskiego) sytuacja była odwrotna.

Tab. 1.2. Struktura ludności według wieku w Polsce i w województwach, ogółem w 2020 roku

2020					
Województwa	Ludność ogółem w tys. (stan na 31 XII)	udziały osób przypadające na poszczególne grupy wieku (w %)			
		0–14	15–64	65 lat i więcej	
				ogółem	w tym 80+
Polska	37829889	15,6	66,0	18,4	4,1
Dolnośląskie	2799888	14,6	65,9	19,5	4,2
Kujawsko-pomorskie	2040659	15,9	66,1	18,0	3,8
Lubelskie	2063046	15,7	65,4	18,9	4,4
Lubuskie	1007639	16,1	66,1	17,8	3,5
Łódzkie	2526123	13,9	71,1	20,4	4,5
Małopolskie	3364668	15,9	66,9	17,2	4,1
Mazowieckie	5429840	16,2	65,3	18,5	4,4
Opolskie	978498	13,5	67,6	19,0	4,7
Podkarpackie	2085785	15,8	67,1	17,1	4,1
Podlaskie	1153546	15,3	66,4	18,2	4,8
Pomorskie	2285122	17,0	65,6	17,3	3,8
Śląskie	4447055	14,6	66,0	19,5	4,3
Świętokrzyskie	1202649	14,4	65,4	20,2	4,8
Warmińsko-mazurskie	1400594	16,6	66,5	16,9	3,7
Wielkopolskie	3475707	16,6	66,4	17,0	3,5
Zachodniopomorskie	1675959	15,3	66,2	18,5	3,7

Źródło: GUS, *Prognoza ludności dla Polski na lata 2008–2035*, Warszawa 2009. Obliczenia własne.

Kolejne dwie tab. (1.2. i 1.3) przedstawiają strukturę ludności według wieku w skali kraju i w województwach, ze szczególnym wyróżnieniem udziałów grupy 65 lat i więcej w roku 2020 i 2030. Wskaźniki struktury wyliczone zostały z prognozy liczby ludności opublikowanej przez GUS w 2009 roku.

Tab. 1.3. Struktura ludności według wieku w Polsce i w województwach, ogółem w 2030 roku

2030					
Województwa	Ludność ogółem w tys. (stan na 31 XII)	udziały osób przypadające na poszczególne grupy wieku (w %)			
		0–14	15–64	65 lat i więcej	
				ogółem	w tym 80+
Polska	36796020	13,7	64,0	22,3	5,4
Dolnośląskie	2688307	12,8	63,8	23,3	5,7
Kujawsko-pomorskie	1971620	13,9	64,0	22,1	5,4
Lubelskie	1946608	13,7	63,2	23,1	5,7
Lubuskie	983607	13,9	63,8	22,3	5,1
Łódzkie	2274636	12,8	63,0	24,2	6,1
Małopolskie	3359469	14,2	65,0	20,8	5,1
Mazowieckie	5480198	14,2	64,4	21,4	5,5
Opolskie	928427	12,0	64,3	23,8	5,6
Podkarpackie	2037383	14,1	64,4	21,5	5,1
Podlaskie	1105644	13,6	63,2	23,2	5,7
Pomorskie	2282765	14,9	64,3	20,8	5,2
Śląskie	4202145	12,8	63,5	23,7	5,8
Świętokrzyskie	1125166	12,6	62,5	24,9	6,2
Warmińsko-mazurskie	1347949	14,3	63,8	21,8	5,0
Wielkopolskie	3441101	14,3	65,0	20,7	5,0
Zachodniopomorskie	1620995	13,4	64,0	22,7	5,3

Źródło: jak w tab. 1.2.

Z porównania odsetków osób starszych zamieszczonych w tab. 1.1, 1.2 i 1.3 – dotyczących zarówno całego kraju, jak i poszczególnych województw – wynika, że dziesięciolecie 2010–2020, z punktu widzenia zmian (wzrostu) poziomów tego wskaźnika, będzie okresem szczególnym. Fakt ten można zilustrować następującym zastawieniem obrazującym spodziewane przyrosty udziałów osób w starszym wieku w Polsce w podanych okresach:

lata	procentowy przyrost odsetka osób w wieku 65+	
2002 – 2009	7%	(z 12,7 do 13,5)
2009 – 2020	37%	(z 13,5 do 18,4)
2020 – 2030	22%	(z 18,4 do 22,3)

Akceleracja procesu starzenia się populacji w wymiarze krajowym i regionalnym w nadchodzącym dziesięcioleciu ma swoje uzasadnienie i wytłumaczenie w postaci następstw wcześniejszych procesów demograficznych, zwłaszcza zaś nadzwyczajnego wzrostu liczby urodzeń we wczesnym okresie powojennym (1948–1959). Dziesięciolecie 2020–2030 charakteryzować się będzie już nieco wolniejszym, ale ciągle wysokim przyrostem populacji osób starszych w społeczeństwie polskim. Rozpatrując dynamikę omawianego procesu w województwach, zauważa się, iż w najbliższej dekadzie będzie ona wyraźnie większa na obszarze zachodniej Polski niż w centralnie lub na wschodzie położonych jednostkach administracyjnych, w których wyjściowy poziom badanego odsetka był relatywnie wysoki. Na przykład w województwach zachodniopomorskim i lubuskim udziały osób w starszym wieku wśród ogółu mieszkańców w latach 2009–2020 wzrosną o ponad połowę (odpowiednio z 12,3 do 18,5% oraz z 11,8 do 17,8%), zaś w łódzkim i świętokrzyskim o nieco ponad 1/3 (z 15 do 20,4% oraz z 14,9 do 20,2%). W rezultacie sygnalizowanej dywersyfikacji tempa zmian udziałów osób w starszym wieku w województwach, na koniec poszczególnych dekad, zmieniać się będzie ich kolejność pod względem odsetka osób

w wieku 65 lat i więcej. Wymienione wcześniej województwa łódzkie i świętokrzyskie przez najbliższe 20 lat będą jednostkami o najwyższym odsetku osób w starszym wieku. Utrzymają zatem swoje wyjściowe pozycje w tym względzie, zamieniając się tylko miejscami w roku 2030. Natomiast na drugim krańcu obszaru zmienności, oznaczającym słabsze zaawansowanie starzenia się ludności, uplasują się w podanym roku województwa wielkopolskie i pomorskie, zajmując miejsca wcześniej utrzymywane przez lubuskie i zachodniopomorskie. Tak więc w roku 2030 najwyższy odsetek osób w wieku 65+ wystąpi w świętokrzyskim i wynosić ma 24,9%, najniższy zaś w wielkopolskim, pomorskim i małopolskim (odpowiednio 20,7 oraz po 20,8%).

Kolejne tab. (1.4 i 1.5) przedstawiają strukturę ludności według wieku w ujęciu perspektywicznym w województwach, oddzielnie dla miast i wsi.

Zmiany w strukturze ludności według wieku w przekroju miasto-wieś na przełomie stuleci polegały m.in. na szybszym przyroście udziałów osób starszych wśród mieszkańców miast niż wsi. Jeszcze w ostatnich dekadach ubiegłego wieku odsetek osób w wieku 65 lat i więcej był niższy w miastach niż na wsi. Wynikało to m.in. z odpływu migracyjnego młodych mieszkańców gmin wiejskich do miast. W bieżącej dekadzie obszary wiejskie z roku na rok mają dodatnie salda migracji z miastami. Fakt ten, obok wyższej rozrodczości mieszkańców wsi, przyczynił się do tego, że aktualnie w skali kraju udział osób w starszym wieku (65+) jest wyższy w miastach niż poza nimi. Taka sama sytuacja występuje też w większości województw – w roku 2009 tylko w lubelskim, łódzkim, opolskim, podkarpackim, podlaskim i świętokrzyskim udziały osób z rozpatrywanej grupy wyższe były na wsi niż w miastach. W perspektywie najbliższych dziesięciu lat sytuacja w tym względzie zmieni się o tyle, że w roku 2020 jedynie w województwie podlaskim omawiany tu odsetek będzie wyższy wśród mieszkańców wsi niż miast, a około roku 2030 nie będzie już, w świetle prognoz demograficznych GUS, ani jednego takiego województwa (zob. tab. 1.4 i 1.5).

Tab. 1.4. Struktura ludności według wieku w Polsce i w województwach, miasta w roku 2009, 2020–2030

Województwa	Rok								
	2009			2020			2030		
	0–14	15–64	65 +	0–14	15–64	65 +	0–14	15–64	65 +
Polska	13,8	72,4	13,8	14,9	65,1	20,0	13,2	63,1	23,7
Dolnośląskie	13,1	72,7	14,2	14,1	64,8	21,2	12,5	62,7	24,8
Kujawsko-pomorskie	14,1	72,4	13,4	14,7	65,1	20,3	13,0	62,5	24,4
Lubelskie	14,2	73,2	12,7	14,8	65,1	20,1	12,9	62,0	25,1
Lubuskie	14,6	73,2	12,2	15,6	64,9	19,5	13,7	62,5	23,8
Łódzkie	12,8	72,4	14,8	13,7	64,4	21,9	12,1	62,1	25,7
Małopolskie	13,8	71,7	14,5	14,7	65,6	19,7	13,2	64,0	22,8
Mazowieckie	14,1	71,2	14,8	15,9	64,6	19,5	14,1	64,2	21,7
Opolskie	13,0	73,1	13,9	13,5	65,8	20,7	12,0	62,8	25,1
Podkarpackie	14,3	73,2	12,5	15,2	65,5	19,3	13,5	62,2	24,3
Podlaskie	14,3	73,2	12,5	15,1	67,0	17,9	13,6	62,9	23,5
Pomorskie	14,6	71,6	13,8	15,7	64,4	19,9	14,0	63,1	22,9
Śląskie	13,4	72,3	14,3	14,5	65,4	20,1	12,8	63,0	24,2
Świętokrzyskie	13,0	72,8	14,2	13,2	64,0	22,8	11,5	60,1	28,4
Warmińsko-mazurskie	14,8	73,1	12,2	15,5	65,8	18,7	13,7	62,8	23,5
Wielkopolskie	14,5	72,8	12,7	15,5	65,4	19,1	13,6	63,8	22,6
Zachodniopomorskie	13,8	73,1	13,1	14,4	65,3	20,3	12,8	63,1	24,0

Źródło: GUS, *Ludność. Stan i struktura w przekroju terytorialnym. Stan w dniu 31 XII 2009*, Warszawa 2010; GUS, *Prognoza ludności dla Polski na lata 2008–2035*, Warszawa 2009. Obliczenia własne.

Tab. 1.5. Struktura ludności według wieku w Polsce i w województwach, wieś w roku 2009, 2020–2030

Województwa	Rok								
	2009			2020			2030		
	0–14	15–64	65 +	0–14	15–64	65 +	0–14	15–64	65 +
Polska	17,2	69,7	13,1	16,7	67,4	15,9	14,4	65,4	20,2
Dolnośląskie	16,2	72,2	11,6	15,8	68,4	15,7	13,5	66,2	20,3
Kujawsko-pomorskie	18,1	70,7	11,3	17,7	67,6	14,7	15,1	66,0	18,9
Lubelskie	16,6	67,5	15,9	16,5	65,7	17,8	14,4	64,1	21,5
Lubuskie	17,1	71,9	11,0	16,9	68,0	15,1	14,2	65,9	19,9
Łódzkie	16,2	68,6	15,2	16,0	66,1	17,9	13,8	64,5	21,7
Małopolskie	18,2	69,1	12,7	17,0	68,0	15,0	15,1	65,8	19,1
Mazowieckie	17,1	68,9	14,0	16,6	66,8	16,6	14,4	64,7	20,9
Opolskie	14,2	71,1	14,7	13,4	69,4	17,1	11,9	65,8	22,3
Podkarpackie	17,4	69,2	13,5	16,2	68,1	15,7	14,5	65,8	19,7
Podlaskie	16,2	65,7	18,1	15,7	65,5	18,8	13,7	63,7	22,7
Pomorskie	20,1	70,6	9,3	19,3	67,9	12,7	16,3	66,4	17,3
Śląskie	15,5	70,6	13,9	14,7	68,0	17,3	12,7	65,0	22,3
Świętokrzyskie	15,9	68,6	15,4	15,3	66,5	18,2	13,4	64,2	22,4
Warmińsko-mazurskie	18,5	70,3	11,2	18,2	67,4	14,3	15,3	65,4	19,3
Wielkopolskie	18,2	71,0	10,8	17,9	67,6	14,5	15,2	66,3	18,5
Zachodniopomorskie	17,7	71,8	10,5	17,1	68,1	14,8	14,5	65,7	19,8

Źródło: jak w tab. 1.4.

Tę część analizy można zakończyć konkluzją, że postęp starzenia się demograficznego w najbliższych dekadach w Polsce bardziej dotyczyć będzie ludności miejskiej niż mieszkańców wsi, gdzie starzenie się populacji przebiega w swoistym rozproszeniu. Dla polityki i pomocy społecznej podane tu fakty mogą stanowić przesłankę przydatną w podejmowaniu działań pomocowych adresowanych do osób starszych.

Osoby sędziwe w strukturze starszego odłamu ludności

Powiększanie się w populacji seniorów (65+) udziałów osób sędziwych (za takie uznajemy w tym opracowaniu roczniki 80 lat i więcej) bywa potocznie określane podwójnym starzeniem się ludności. W latach 2009–2030, pomimo wzrostu liczby osób osiemdziesięcioletnich i starszych oraz powiększania się ich udziałów wśród mieszkańców kraju (zob. tab. 1.1–1.3) nie wzrośnie ich proporcja w subpopulacji 65 lat i więcej. W 2009 roku stanowiły one 25,5% liczebności tej grupy, a w latach 2020 i 2030 będą partycypowały odsetkami – odpowiednio – 22,3 oraz 24,3%. Dopiero w latach trzydziestych udziały osiemdziesięciolatek i starszych w skali kraju w subpopulacji seniorów przekroczą 30%. Opisywane tu relacje i udziały „młodszych” i „starszych” starych będą kształtowały się w rozpatrywanym okresie w następstwie rozmiarów napływu osób do grupy 65–79 lat oraz 80 lat i więcej. Zarówno nominalnie, jak i relatywnie zasilanie pierwszej z wymienionych grup rocznikami osiągającymi próg starości będzie w latach 2010–2025 intensywniejsze od przyrostu populacji osób sędziwych.

Wskaźniki zamieszczone w tab. 1.1–1.3 pokazują, że udziały osób sędziwych wśród ogółu mieszkańców województw są i pozostaną mało zróżnicowane (w 2009 roku obszar ich zmienności mieścił się w granicach 2,8–3,9%, w roku 2030 pomiędzy 5,0 i 6,2%). W okresie perspektywicznym należy liczyć się ze wzrostem liczby województw o wyższym odsetku osób sędziwych w miastach niż na wsi. W roku 2009 takich jednostek było 7 (dolnośląskie, kujawsko-pomorskie, małopolskie, pomorskie, warmińsko-mazurskie, wielkopolskie, zachod-

niopomorskie), w 2020 roku ma być ich 13 (dojdą do wcześniej wymienionych – lubuskie, łódzkie, mazowieckie, podkarpackie, śląskie i świętokrzyskie), a w roku 2030 tylko w podlaskim odsetek osób sędziwych będzie nieco wyższy na wsi niż w miastach. Sygnalizowane kierunki przebiegu procesu starzenia się ludności są kolejnym wskazaniem, że następstwa i wyzwania towarzyszące temu zjawisku w większym stopniu dotyczyć będą mieszkańców miast niż wsi.

Częścią subpopulacji sędziwych są osoby w wieku 100 lat i więcej określane jako „stulatkowie”. Ostatni spis powszechny [GUS, 2003, s. 107] wykazał w maju 2002 roku 1,5 tys. takich osób w skali kraju. Publikacja wyników prognozy dla Polski przygotowanej w 2008 roku przez GUS nie zamieszcza szczegółowych danych o liczbie stulatków w okresie do 2035 roku. Liczby takie podaje natomiast zmodyfikowana w 2008 roku, przywoływana już projekcja ONZ [UN, Population Division, 2009, s. 735]. Według tych perspektywicznych oszacowań, subpopulacja osób stuletnich i starszych miałaby w 2010 roku liczyć w Polsce 4 tys. osób, a do 2030 roku wzrosnąć do 13 tysięcy. Porównując te liczby z rzeczywistymi danymi uzyskanymi z NSPLiM 2002, można stwierdzić, że projekcje Population Division UN wydają się w tym względzie zbyt optymistyczne (zawyżone).

Podsumowując dotychczasowe rozważania analityczne, warto zauważyć, iż z racji wynikających następstw społeczno-ekonomicznych, w dotychczasowym i spodziewanym w nieodległej przyszłości przebiegu procesu starzenia się ludności Polski, zmiany ilościowych relacji pomiędzy grupami wieku (starszą i pozostałymi) wydają się ważniejsze niż powiększanie się udziałów osób sędziwych. Kwestia ta rozwinięta będzie nieco szerzej w dalszej części opracowania w postaci omówienia indeksów starości oraz współczynników potencjalnego wsparcia.

1.3. Struktura ludności według płci w starszych grupach wieku

Poziom współczynników feminizacji $\left(\frac{K}{M} \times 100\right)$ jest funkcją wieku. Ich wartość liczbową wzrasta wraz z przechodzeniem do coraz

Tę się der dotyczy starzeni i pomoc przydat osób st:

Osoby

Po dziwicy i więcej W latach nich i ców kr 65 lat i a w lat 22,3 o ciolatki 30%. C będą k rów na nomin: rocznik intensy W sędziw różni w gran perspe o wyż 2009 małop

starszych grup. Widać to również w tab. 1.6. zawierającej wa omawianych mierników dla roczników 65+ oraz 80+.

W pierwszej z wymienionych grup w roku 2009, w skali kraju o ponad 60% więcej kobiet niż mężczyzn. Liczebna przewaga żeńskiej z upływem kalendarzowych lat będzie obniżała się, ale tego w roku 2030, stanowiącym horyzont czasowy rozważań, liczebność kobiet będzie w grupie 65 lat i więcej o 46% wyższa od zbioru mężczyzn w tym samym wieku.

Tab. 1.6. Współczynniki feminizacji w starszych grupach wieku w Polsce

Grupy wieku	Współczynniki feminizacji							
	Ogółem			Miasta			Wieś	
	2009	2020	2030	2009	2020	2030	2009	2020
65 lat i więcej	165	152	146	168	159	157	161	139
80 lat i więcej	235	224	206	240	226	211	228	219

Źródło: jak w tab. 1.4.

W całym przedziale czasowym 2009–2030 prognozy demograficzne przewidują wyższe współczynniki feminizacji w miastach niż na wsi. Ta ostatnia uwaga dotyczy subpopulacji osób starszych ogółem i grupy wieku 80 lat i więcej, w której mężczyźni stanowią mniej niż 1/3 ogółu jednostek. Jeśli brać pod uwagę strukturę ludności w województwach, to w roku wyjściowym (2009) było kilka jednostek, w których proporcja kobiet w wieku 65+ była wyższa na wsi niż w miastach (dolnośląskie, lubelskie, świętokrzyskie, zachodniopomorskie). Z cytowanych prognoz GUS wynika, że w końcu roku 2030 nie będzie już ani jednego województwa z przewagą wysokości wiejskich współczynników feminizacji nad miejskimi. Również w przypadku osiemdziesięciolatków i starszych, w roku 2009 była grupa województw o wyższych wartościach omawianego miernika na wsi (dolnośląskie, opolskie, podkarpackie, pomorskie, świętokrzyskie, zachodniopomorskie). Po 20 latach trend ten w podkarpackim utrzyma się taka sytuacja.

Pozostając jeszcze przy strukturze starszego odłamu ludności ogółem według płci w województwach, warto zwrócić uwagę na wyraźne różnicowanie w tym względzie, które w następnych dziesięcioleciach nie malało. W roku 2009 najwyższy w skali kraju współczynnik feminizacji w grupie 65+ wystąpił w województwie łódzkim i wynosił 161, najniższy zaś w śląskim – 157. Przez następne 21 lat w pierwszej z wymienionych jednostek wartość miernika ma obniżyć się o 22 punkty, w drugiej tylko o 10. Łódzkie w roku 2030 utrzyma pierwsze miejsce o wysokości omawianego współczynnika, a najniższy jego poziom będzie występował wówczas w województwie podkarpackim (137).

W najstarszej grupie wieku (80+) najwyższe współczynniki feminizacji w 2009 roku rejestrowane były w województwach lubelskim i łódzkim (≈ 250), najniższe na Podlasiu (209). Po 21 latach województwo podlaskie, obok pomorskiego, nadal utrzyma się wśród jednostek województw jako najmniej sfeminizowaną grupę osób sędziwych, a łódzkie utrzyma się na pierwszym miejscu w tym względzie.

Kończąc ten wątek, zauważmy (wiadomo o tym z innych badań, np. NSPLiM 2002), że ponad połowa kobiet w wieku 65 lat i więcej należy do kategorii stanu cywilnego – wdowy. Można przyjąć, że w przyszłości w miastach tworzą one znaczną część wszystkich nierodzinnych gospodarstw domowych. Sytuacja taka będzie się utrzymywać w najbliższych dziesięcioleciach, w miarę powiększania liczby i częstości osób tworzących starszy odłamu ludności.

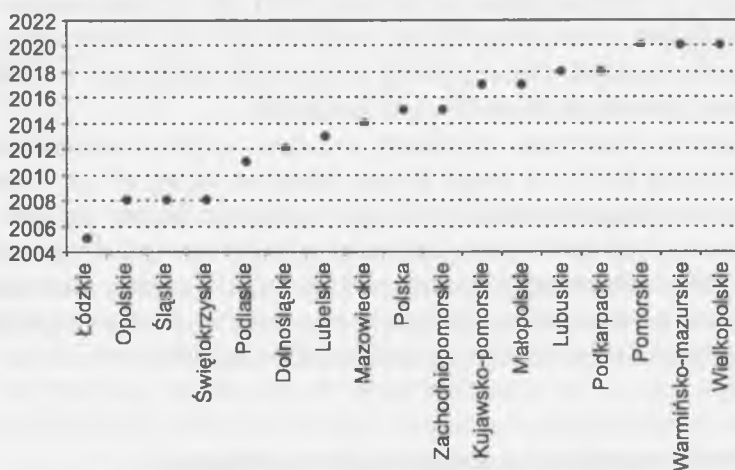
Pomiar zaawansowania starości demograficznej w województwach oparty na relacjach międzygrupowych

W literaturze przedmiotu występuje wiele propozycji miar i skal służących do oceny zaawansowania starości demograficznej. W dalszych rozważaniach wykorzystane zostaną dwie z nich, mianowicie wspomniany już indeks starości oraz współczynnik potencjalnego wsparcia. Wynik z obu tych mierników wynika z relacji dwóch grup wieku, z których jedną w obydwu przypadkach jest starszy odłamu ludności.

Indeksy starości demograficznej w województwach

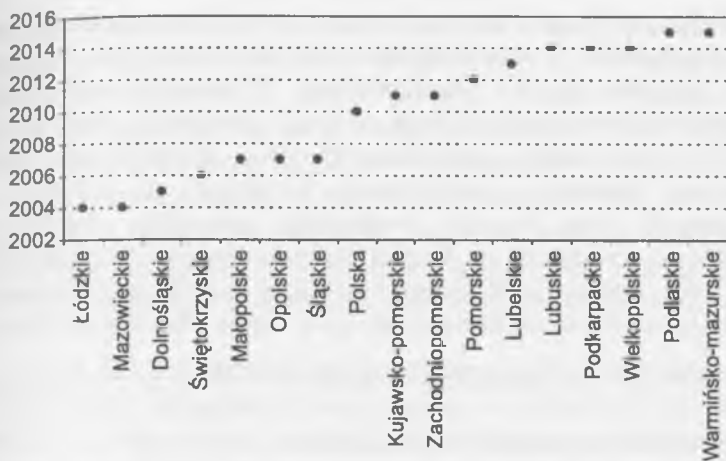
Przyjmując umownie, że właściwa starość demograficzna populacji rozpoczyna się od momentu, gdy grupa dzieci (0–14 lat) staje się w niej mniej liczna od starszego odłamu ludności (65 lat i więcej), dysponując odpowiednimi danymi statystycznymi, można ocenić, kiedy poszczególne, porównywane obszary stanęły lub staną na tej granicy. Będzie to moment w czasie kalendarzowym, gdy $\frac{L_{65+}}{L_{0-14}} \geq 1$. Ryc. 1.1–1.3

przedstawiają lata, od których zapisana relacja zaczyna odnosić się do ludności poszczególnych województw Polski ogółem oraz w przekroju miasto-wieś.

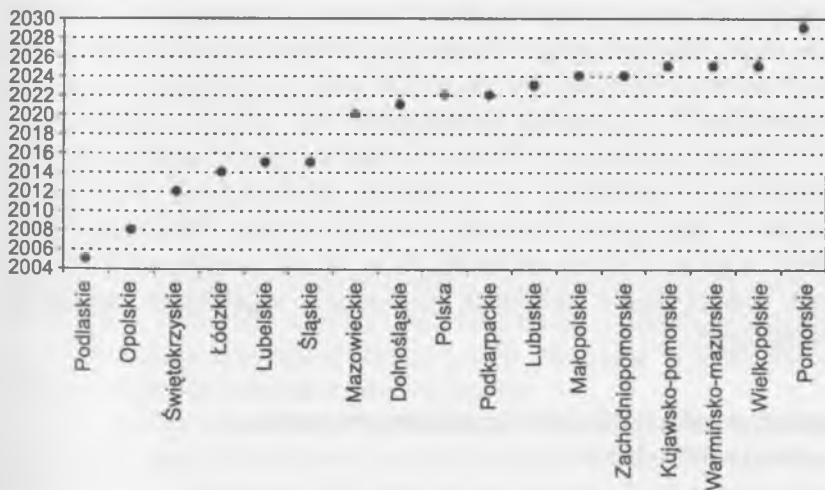
Ryc. 1.1. Lata, w których indeksy starości demograficznej w poszczególnych województwach osiągnęły/osiągną wartość ≥ 1 , ogółem

Źródło: jak w tab. 1.4.

Ryc. 1.2. Lata, w których indeksy starości demograficznej w miastach poszczególnych województw osiągnęły/osiągną wartość ≥ 1 , ogółem

Źródło: jak w tab. 1.4.

Ryc. 1.3. Lata, w których indeksy starości demograficznej na wsi poszczególnych województw osiągnęły/osiągną wartość ≥ 1 , ogółem

Źródło: jak w tab. 1.4.

Według przyjętego założenia województwami demograficznie starymi, w przypadku ludności ogółem, w końcu bieżącej dekady były: łódzkie, opolskie, śląskie i świętokrzyskie. W poszczególnych latach następnego dziesięciolecia dołączą do nich – podlaskie, dolnośląskie, lubelskie, mazowieckie, zachodniopomorskie, kujawsko-pomorskie, małopolskie, lubuskie i podkarpackie. Najpóźniej, na początku lat dwudziestych, próg starości przekroczą: pomorskie, warmińsko-mazurskie i wielkopolskie. Wyniki prognoz demograficznych GUS z 2008 roku, stanowiące podstawę omawianej tu kalkulacji, pozwalają stwierdzić, że krzywe obrazujące zmiany w czasie udziałów grup wieku

0–14 i 65+, po ich przecięciu w punkcie $\frac{L_{65+}}{L_{0-14}}=1$, w przypadku

każdego województwa będą się „rozchodzić”.

Podobnie jak przy interpretacji poprzednio omawianych wskaźników, również w przypadku indeksów starości widać, że populacje miast osiągają próg właściwej starości wcześniej niż ludność wiejska. Przed rokiem 2008 na omawianym progu znalazła się ludność miejska województwa łódzkiego, mazowieckiego, śląskiego, dolnośląskiego, świętokrzyskiego, małopolskiego i opolskiego. W następnym dziesięcioleciu próg ten będą przekraczały populacje miast wszystkich pozostałych województw. W przypadku mieszkańców wsi starość demograficzna, w przyjętym rozumieniu, w bieżącej dekadzie charakterystyczna była dla podlaskiego i opolskiego. W następnym dziesięcioleciu próg starości przekroczą subpopulacje wiejskie świętokrzyskiego, łódzkiego, lubelskiego, śląskiego i mazowieckiego, a w latach dwudziestych ludność gmin pozamiejskich wszystkich pozostałych województw, na końcu pomorskiego.

Zmiany współczynników potencjalnego wsparcia w okresie 2009–2030

Kolejną relacyjną miarą wykorzystywaną przy badaniu zaawansowania starości demograficznej jest tzw. *współczynnik potencjalnego wsparcia*. Jest to iloraz liczebności osób dorosłych (15–64 lata) lub

w wieku produkcyjnym – tak jak w niniejszej analizie (18–59K/64M), do subpopulacji osób starszych (65 lat i więcej) lub w wieku poprodukcyjnym (60+K/65+M) na danym obszarze. Często w ekonomicznej interpretacji tego miernika zbiorowość zapisywana w liczniku interpretowana bywa jako utrzymujący, a w mianowniku – utrzymywani lub pozostający na utrzymaniu. Zgoda na taką dosłowność lub równoznaczność byłaby podejściem błędnym. Liczbowy wyraz współczynnika wynika bowiem ze struktury ludności według wieku i może stanowić najwyżej przesłankę do określania wsparcia lub obciążenia ekonomicznego.

W tab. 1.7–1.9 zapisane zostały aktualne wartości współczynników potencjalnego wsparcia dla województw w przekrojach miasto-wieś oraz zmiany ich poziomu do roku 2030 obliczone na podstawie wyników prognozy demograficznej GUS z roku 2009. Grupy wieku zostały wydzielone według kryterium ekonomicznego (0–17, 18–59K/64M, 60+K/65+M). Z tab. 1.7 można odczytać, że w połowie województw wartość omawianych współczynników utrzymywała się w 2009 roku na poziomie ≥ 4 . Były to wartości relatywnie wysokie, wynikające głównie z dominującej partycypacji grupy produkcyjnej w strukturze wieku.

W województwach, dla których wcześniej rozpatrywane miary i wartości wskaźników dokumentowały względnie większe zaawansowanie starości demograficznej, współczynniki potencjalnego wsparcia kształtowały się na niższym poziomie (w przedziale 3,48–3,84), były to: łódzkie, świętokrzyskie, mazowieckie, lubelskie, podlaskie i śląskie. W jedenastu województwach współczynniki wsparcia miały wyższe wartości na obszarach wiejskich niż w miastach. Odwrotna sytuacja dotyczyła w roku 2009 województwa lubelskiego, łódzkiego, opolskiego, podlaskiego i świętokrzyskiego, czyli obszarów wcześniejszego intensywnego odpływu ludzi młodych ze wsi.

Z powodu spodziewanych przemian w strukturze wieku, w następnej dekadzie należy spodziewać się dość radykalnych spadków poziomu omawianego tu miernika. W skali kraju do roku 2020 jego wartość winna obniżyć się o ok. 1/3 do poziomu 2,69. W niektórych województwach (warmińsko-mazurskie, zachodniopomorskie) omawiany spadek może zbliżyć się do 40%. Kolejne dziesięciolecie 2020–2030 będzie

okresem dalszego regresu wartości współczynnika, jednak jego ubytki będą w tym czasie wolniejsze w porównaniu z sytuacją w nadchodzącej dekadzie. Łącznie w latach 2009–2030 potencjalny współczynnik wsparcia ulegnie w skali kraju redukcji o ponad 41%, a w skrajnych przypadkach (woj. lubuskie) nawet o 50%. Omawiane tu zmiany ilościowych relacji pomiędzy grupami wieku mogą wpływać na zmiany aktywności zawodowej, szczególnie na przedpolu wieku emerytalnego oraz bezpośrednio po jego przekroczeniu. Nieco więcej uwag na ten temat znajdzie się w dalszym wątku analitycznym tego tekstu. Wracając do wysokości współczynników wsparcia i różnic w ich poziomie pomiędzy miastem a wsią, zauważa się, iż w całym okresie perspektywnym wyższe wartości miernika występować będą poza miastami, z jednym tylko wyjątkiem. Mianowicie w roku 2020 podlaskie charakteryzować się będzie taką samą wartością współczynnika w obydwu subpopulacjach (2,72) – zob. tab. 1.8 i 1.9. Przypomnijmy, że województwo to charakteryzuje się najwyższym w stosunku do innych równorzędnych jednostek terytorialnych odsetkiem osób w wieku 65 lat i więcej na wsi.

W roku 2030 w miastach niektórych województw mogą wystąpić wartości współczynników potencjalnego wsparcia poniżej 2 (lubelskie, łódzkie – zwłaszcza sama Łódź – oraz świętokrzyskie). W subpopulacjach wiejskich taka sytuacja – w świetle wyników prognoz ludnościowych – nie wystąpi, a najniższy poziom współczynnika właściwy dla województwa podlaskiego będzie miał w roku 2030 wartość 2,21. Komentowane ostatnio wartości, podobnie jak omawiane wcześniej – dowodzą, że starzenie się ludności i jego konsekwencje odczuwalne będą intensywniej w populacjach miast, zwłaszcza dużych, niż na obszarach wiejskich.

Starzenie się populacji osób dorosłych (15–64 lata)

Starzenie się populacji – postrzegane jako wzrost udziału seniorów wśród ogółu ludności, bądź też powiększanie się ich wagi (proporcji) w porównaniu do pozostałych grup wieku, choć jest najważniejszym elementem obserwacji i objaśniania zjawiska – nie wyczerpuje

Tablice 1.10 –1.12. Udziały osób w wieku 45–64 w liczbie ludności w wieku 15-64 lata w

Ogółem

10

11

Województwa	2009	2020	2030
Polska	38,4	39,4	45,5
Dolnośląskie	40,2	39,9	46,7
Kujawsko-pomorskie	38,4	39,3	45,1
Lubelskie	37,7	39,5	45,3
Lubuskie	39,1	39,2	45,2
Łódzkie	40,8	41,0	47,2
Małopolskie	36,0	38,2	44,5
Mazowieckie	38,4	38,8	45,5
Opolskie	38,4	41,4	47,2
Podkarpackie	35,8	38,7	44,8
Podlaskie	36,9	40,3	45,6
Pomorskie	37,6	38,1	43,8
Śląskie	39,7	40,9	46,7
Świętokrzyskie	39,5	40,9	47,1
Warmińsko-mazurskie	37,8	39,2	44,2
Wielkopolskie	37,4	38,2	44,6
Zachodniopomorskie	40,0	39,6	45,6

Źródło: jak w tab. 1.4.

Województwa
Polska
Dolnośląskie
Kujawsko-pomorskie
Lubelskie
Lubuskie
Łódzkie
Małopolskie
Mazowieckie
Opolskie
Podkarpackie
Podlaskie
Pomorskie
Śląskie
Świętokrzyskie
Warmińsko-mazurskie
Wielkopolskie
Zachodniopomorskie

Źródło: jak w tab. 1. 4.

Sygnalizowane tu czynniki mogą stać się elementami mechanizmu podtrzymywania u roczników z przedpola wieku emerytalnego (a nawet

v Polsce oraz w województwach, w przekroju miasto-wieś w latach 2009, 2020, 2030

Miasto

Wieś

12

2009	2020	2030	Województwa	2009	2020	2030
39,9	39,6	46,1	Polska	36,0	39,1	44,7
41,2	40,1	47,1	Dolnośląskie	37,9	39,5	45,8
39,9	39,9	45,9	Kujawsko-pomorskie	36,0	38,6	44,1
38,9	39,7	45,9	Lubelskie	36,5	39,4	44,8
40,3	39,1	45,2	Lubuskie	37,1	39,3	45,2
42,4	41,4	47,9	Łódzkie	37,8	40,5	46,1
38,1	38,5	45,8	Małopolskie	33,9	37,9	43,4
39,4	38,6	46,0	Mazowieckie	36,3	39,1	44,5
40,0	41,2	47,1	Opolskie	36,6	41,7	47,3
38,5	39,3	45,8	Podkarpackie	33,8	38,3	44,3
37,4	39,8	45,2	Podlaskie	36,1	41,0	46,2
39,3	38,6	44,9	Pomorskie	34,2	37,3	42,1
40,4	40,8	46,6	Śląskie	37,1	41,1	47,2
42,1	42,4	48,9	Świętokrzyskie	37,3	39,8	45,8
39,2	39,2	44,4	Warmińsko-mazurskie	35,6	39,1	43,8
39,1	38,5	45,4	Wielkopolskie	35,3	37,8	43,7
41,1	39,7	46,0	Zachodniopomorskie	37,5	39,5	44,9

Źródło: jak w tab. 1.4.

w porównaniu do pozostałych grup wieku, choć jest najważniejszym elementem obserwacji i objaśniania zjawiska – nie wyczerpuje

wszystkich aspektów samego procesu. Dodatkowymi jego składnikami są przemiany w strukturze wieku ludności dorosłej lub w wieku produkcyjnym w kierunku ukształtowania się lewostronnie asymetrycznego rozkładu wskaźników struktury. Jest to proces długotrwały, ale pojawienie się jego symptomów można zaobserwować poprzez wzrosty udziałów grupy osób w wieku 45–64 lata wśród roczników 15–64 łącznie. Wskaźniki zamieszczone w tab. 1.10–1.12 wyraźnie dokumentują, że sytuacja taka, utożsamiana ze starzeniem się potencjalnych zasobów pracy, występować będzie w Polsce we wszystkich przekrojach (wieś-miasto, województwa) i przy wyraźnie zwiększonej dynamice w dziesięcioleciu 2020–2030.

Jeśli rozpatrywać ludność ogółem w województwach, to tylko dwie jednostki (dolnośląskie i zachodniopomorskie) w roku 2020 charakteryzować się będą nieco niższymi odsetkami grupy niemobilnej wśród ludności dorosłej niż w roku 2009. Wśród mieszkańców miast sytuacja taka będzie znacznie częstsza, bo aż w połowie jednostek (dolnośląskie, kujawsko-pomorskie, lubuskie, łódzkie, pomorskie, warmińsko-mazurskie, wielkopolskie, zachodniopomorskie) przewidywane na rok 2020 udziały starszej grupy w zbiorowości 15–64 będą niższe od tych sprzed 11 lat. Na obszarach wiejskich nie wystąpi taki przypadek w żadnym województwie. Lata dwudzieste, jak już wspomniano, będą okresem dynamicznych przyrostów udziałów grupy niemobilnej wśród ludności dorosłej lub w wieku produkcyjnym, zarówno w miastach, jak i na wsi. Ekonomiczny aspekt i wymiar opisywanych tu przekształceń wynikać będzie ze wzrostu znaczenia osób ze starszych grup, w tym także tych z przedpola wieku emerytalnego, na rynku pracy. Sytuacja taka wynikać będzie z nominalnego ubytku osób w wieku produkcyjnym wśród ogółu ludności, który wystąpi już z początkiem dekady 2010–2020. Będzie to okres, w którym zasilanie środkowej grupy przez roczniki z grupy najmłodszej (dzieci i młodzież lub grupę przedprodukcyjną – według podziału wynikającego z kryterium ekonomicznego) będzie liczbowo mniejsze niż odpływ poza dolną granicę wieku emerytalnego (lub do grupy 65+).

Sygnalizowane tu czynniki mogą stać się elementami mechanizmu podtrzymywania u roczników z przedpola wieku emerytalnego (a nawet

po jego przekroczeniu) aktywności zawodowej na poziomie wyższym niż obecnie. Ubytek potencjalnych zasobów pracy, przy równoczesnym starzeniu się ich substancji tworzyć może u pracodawców większe niż aktualnie zainteresowanie pracownikami w starszym wieku, a po drugie same te osoby mogą przejawiać gotowość podtrzymywania aktywności zawodowej w celu uzyskiwania wyższych świadczeń emerytalnych w przyszłości. Sygnalizowany problem został szerzej omówiony w jednym z dalszych rozdziałów przedstawiających sytuację na rynku pracy w obliczu procesu starzenia się ludności.

1.5. Starzenie się ludności Polski w świetle miar pozycyjnych

Jedną z miar pozwalających obserwować zmiany w strukturze wieku ludności jest mediana. Zmiany jej poziomu w czasie bez rozpoznania rozkładów wieku powyżej i poniżej wartości tej miary nie stwarzają jednak możliwości pełnego rozpoznania sytuacji dotyczącej na przykład procesu starzenia się ludności.

W tab. 1.13–1.15 zamieszczone zostały wartości median wieku w województwach ogółem oraz w przekroju miasto-wieś dla lat 2008, 2020, 2030.

O spodziewanych zmianach w strukturze wieku w kierunku powiększania się udziałów starszych roczników wśród ogółu ludności, w najbliższym dziesięcioleciu można wnioskować, porównując wartość mediany w roku 2008 i 2020 dla ludności ogółem oraz w populacjach miast oraz wsi. Jeśli chodzi o ludność ogółem, to w 2008 roku wartość mediany wieku nie sięgnęła 40 lat w żadnym województwie (najbliższe tego poziomu było łódzkie – 39,8). Po dwunastu latach we wszystkich jednostkach poziom mediany przekraczać ma 40 lat i będzie utrzymywał się w obszarze zmienności 40,2 lat (pomorskie) – 43,2 lat (łódzkie).

Wartości omawianej miary, rozpatrywane w województwach w przekrojach miasto-wieś, potwierdzają wcześniejsze obserwacje o szybszym starzeniu się ludności miast niż wsi. Jedyne w województwie podlaskim w całym rozpatrywanym okresie wiek środkowy mieszkańców wsi będzie wyższy niż w miastach. Jedną z przyczyn

Tab. 1.16–1.18. Wiek odpowiadający wartości kwintyla IV (q_{IV}) dla ludności Polski ogółem

Ogółem

16

Województwa	wartość (q_{IV})		
	2008	2020	2030
Polska	58,9	63,8	67,1
Dolnośląskie	59,3	64,7	68,0
Kujawsko-pomorskie	58,4	63,5	66,9
Lubelskie	59,4	64,1	67,7
Lubuskie	57,9	63,5	67,1
Łódzkie	60,7	65,8	68,6
Małopolskie	58,8	62,8	65,7
Mazowieckie	59,9	63,9	66,4
Opolskie	59,2	64,3	68,0
Podkarpackie	58,1	62,8	66,3
Podlaskie	59,5	63,7	67,6
Pomorskie	58,0	62,9	65,8
Śląskie	59,5	64,7	68,1
Świętokrzyskie	60,2	65,1	69,0
Warmińsko-mazurskie	57,4	62,8	66,6
Wielkopolskie	58,0	62,8	65,7
Zachodniopomorskie	59,7	64,0	67,5

Źródło: jak w tab. 1.13.

17

Województwa
Polska
Dolnośląskie
Kujawsko-pomorskie
Lubelskie
Lubuskie
Łódzkie
Małopolskie
Mazowieckie
Opolskie
Podkarpackie
Podlaskie
Pomorskie
Śląskie
Świętokrzyskie
Warmińsko-mazurskie
Wielkopolskie
Zachodniopomorskie

Źródło: jak w tab. 1.1

4. Najniższą utrzymują województwa: wielkopolskie, pomorskie i małopolskie ($\approx 65,7$).

em oraz w przekroju miasto-wieś w województwach, w latach 2008, 2020, 2030

Miasto

Wieś

18

wartość (q _{IV})		
2008	2020	2030
59,4	65,0	68,4
59,9	65,8	69,3
59,4	65,2	68,9
58,6	65,1	69,5
58,5	64,7	68,5
60,7	66,2	70,0
59,9	64,8	67,6
60,4	64,6	66,8
59,4	65,5	69,2
58,2	64,6	68,7
57,7	63,6	67,9
59,5	64,9	67,8
59,7	65,1	68,6
60,0	66,7	71,4
58,0	64,1	68,1
59,0	64,4	67,5
59,1	65,2	68,7

Województwa	wartość (q _{IV})		
	2008	2020	2030
Polska	57,9	61,9	65,2
Dolnośląskie	57,4	62,1	65,3
Kujawsko-pomorskie	56,6	61,0	64,1
Lubelskie	61,0	63,3	66,3
Lubuskie	56,6	61,5	64,8
Łódzkie	60,5	63,5	66,4
Małopolskie	57,1	60,9	64,3
Mazowieckie	58,9	62,5	65,8
Opolskie	59,0	63,0	66,7
Podkarpackie	58,0	61,4	64,8
Podlaskie	63,4	64,1	67,1
Pomorskie	54,1	59,2	62,5
Śląskie	58,8	63,1	66,8
Świętokrzyskie	60,3	63,8	67,0
Warmińsko-mazurskie	55,8	60,9	64,5
Wielkopolskie	56,5	60,7	63,8
Zachodniopomorskie	56,1	61,4	64,8

3.

Źródło: jak w tab. 1.13.

mieszkańców wsi będzie wyższy niż w miastach. Jedną z przyczyn

sygnalizowanego stanu rzeczy był drenaż obszarów wiejskich z ludzi młodych migrujących we wcześniejszych dziesięcioleciach do miast własnego województwa bądź, rzadziej, na dalszy dystans.

Kończąc wątek oceniający zmiany w strukturze wieku przy zastosowaniu mediany zauważmy, że w roku 2030 tylko w województwie pomorskim i wielkopolskim wiek środkowy ogółu ludności nie sięgnie 45 lat. Dodajmy jeszcze, że mediana wieku rozpatrywana według płci wykazuje wyraźnie wyższy poziom dla kobiet niż mężczyzn. W roku 2008 jej wartości wynosiły w skali kraju odpowiednio 39,6 oraz 35,6 lat. Przedstawiona różnica wynika z dłuższego trwania życia kobiet niż mężczyzn. W przekroju miasto-wieś ukształtowały ją inne jeszcze czynniki, takie np. jak wysokie udziały młodych kobiet w systematycznie dodatnich we wcześniejszych dziesięcioleciach saldach migracji dla miast. Kobiety te – przechodząc do starszych grup wieku z upływem lat kalendarzowych – podwyższają medianę wieku wśród ludności miejskiej ogółem, jak i w obrębie własnej płci.

Wskaźnikiem bardziej symptomatycznym dla oceny zaawansowania procesu starzenia się ludności w przekrojach terytorialnych niż mediana jest wartość kwintyla IV (q_{IV}). Oznacza ona dolną granicę wieku dla 20% najstarszych przedstawicieli danej populacji. Im wyższa jest wartość kwintyla IV, tym populacja jest starsza. Tab. 1.16–1.18 zawierają wykazy wartości omawianej miary dla lat 2008, 2020, 2030 w województwach ogółem oraz w przekrojach miasto-wieś.

W roku 2008, jeśli rozpatrywać ludność ogółem, najwyższa wartość kwintyla IV wystąpiła w województwach łódzkim i świętokrzyskim – odpowiednio 60,7 lat oraz 60,2 lat. Oznacza to, że 1/5 osób stanowiących najstarszą część populacji wymienionych województw przekroczyła podaną granicę wieku. Najniższymi wartościami q_{IV} , zbliżonymi do 58 lat, legitymowały się w tym samym czasie województwa: lubuskie, pomorskie i wielkopolskie. Kolejne dziesięciolecia przyniosą wzrost wartości kwintyla IV, w przypadku Polski ogółem do 67,1 lat, w roku 2030. Najwyższą wartość w podanym roku osiągnąć ma wymieniony miernik w województwie świętokrzyskim (69 lat), a najniższą utrzymają województwa: wielkopolskie, pomorskie i małopolskie ($\approx 65,7$).

Podobnie jak w przypadku innych rozpatrywanych dotychczas wartości, q_{IV} wskazuje na większe zaawansowanie postępów starości demograficznej na obszarach miast niż wsi. Uwaga powyższa dotyczy zarówno stanu aktualnego, jak i przyszłości. W roku 2030 wśród mieszkańców miast łódzkiego i świętokrzyskiego 20% będzie w wieku co najmniej 70 lat. Na wsi taka sytuacja nie wystąpi w tym samym czasie w żadnym województwie, a maksymalna wartość q_{IV} spodziewana jest wówczas w podlaskim i świętokrzyskim (około 67 lat).

Zróżnicowanie zaawansowania starości demograficznej w jednostkach administracyjnych mniejszych niż województwa jest znacznie większe niż w tych ostatnich. Dowodzą tego między innymi uwagi i analizy zamieszczone w pracy *Starzenie się ludności Polski. Między demografią a gerontologią społeczną* [Kowaleski, 2008, s. 20–21]. Wynika z nich na przykład, że już przed czterema laty (w 2006 roku) w niektórych powiatach województwa podlaskiego dolna granica wieku dla 20% najstarszych mieszkańców kształtowała się na poziomie wyższym od przewidywanych dla poszczególnych województw w roku 2020. Taką jednostką administracyjną był powiat hajnowski. Celem ostatniej refleksji jest wskazanie na praktyczną przydatność bieżącego rozpoznawania i przewidywania przyszłych struktur demograficznych na poziomie powiatów (NTS – 4) dla działań polityki społecznej, w tym pracy socjalnej adresowanej do osób starszych.

***

Proces starzenia się ludności, którego dalszy postęp wielu badaczy uznaje za nieuchronny i nieodwracalny, nawet na obszarze jednego kraju może być zróżnicowany co do tempa i zaawansowania. Dowodzą tego wyniki analizy zjawiska, odnoszącej się do Polski. Stadium starości demograficznej odmienne jest nie tylko w przekroju miasto-wieś, lecz również w jednostkach administracyjnych szczebla wojewódzkiego (NTS2). Istnieją województwa, które już dzisiaj można nazwać demograficznie starymi (łódzkie, świętokrzyskie, podlaskie), są też podstawy do wydzielenia jednostek o relatywnie wolniej postępującej starości, np. pomorskie.

Wyniki prognoz demograficznych zakładają utrzymywanie się różnic przestrzennych w omawianym względzie aż do horyzontu czasowego tych rachunków.

Zjawiskom zróżnicowania postępów badanego procesu towarzyszyć będą z odmiennym natężeniem konsekwencje i wyzwania współwystępujące z przyrostami liczb i udziałów osób starszych i najstarszych. Dotyczyć one będą rynku pracy, zabezpieczeń społecznych, funkcjonowania opieki zdrowotnej, rodziny, rynku dóbr i usług. Innymi słowy – wszystkich istotnych wymiarów życia społecznego.

Literatura

- Cieślak M., 2004, *Pomiar procesu starzenia się*, „Studia Demograficzne” nr 2/146.
- GUS, 2010, *Stan i struktura ludności w przekroju terytorialnym. Stan w dniu 31 XII 2009*, Warszawa.
- GUS, 2009, *Prognoza ludności na lata 2008–2030*, GUS, Warszawa.
- GUS, 2009A, *Rocznik demograficzny 2009*, GUS, Warszawa.
- GUS, 2003, *Raport z wyników Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2002*, GUS, Warszawa.
- Kot S.M., Kurkiewicz J., *The new measures of the population ageing*, „Studia Demograficzne” nr 2/146.
- Kowaleski J. T., 2008, *Struktura demograficzna starszego odłamu ludności (rozważania metodologiczne i elementy obrazu sytuacji w województwach i powiatach na przełomie stuleci)* [w:] J.T. Kowaleski, P. Szukalski (red.), 2008, *Starzenie się ludności Polski. Między demografią a gerontologią społeczną*, Wydawnictwo UŁ, Łódź.
- Rosset E., 1959, *Proces starzenia się ludności*, PWG, Warszawa.
- Szukalski P., 2005, *Następcy Matuzalema*, „Prace Instytutu Ekonometrii i Statystyki Uniwersytetu Łódzkiego” nr 140.
- UN, Population Division, 2009, *World Population Prospects. The 2008 Revision, Volume II, Sex and Age Distribution of the World Population*, UN, New York.